

ศิลปะมวลชน

รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรา สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุดาวรรณ สิ้นธุประมา

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

หลังจากที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะและพัฒนาการของโลกสมัยใหม่มาหลายด้านแล้ว เราก็จะมาพิจารณาถึงส่วนประกอบอีกด้านหนึ่งของโลกสมัยใหม่ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของทุกสังคม นั่นก็คือศิลปะ และวรรณกรรม

คำว่า "ศิลปะ" ในที่นี้หมายถึงศิลปะทุกแขนงไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ดนตรี ละคร ภาพถ่าย จนถึงภาพยนตร์ และท้ายที่สุดก็คืองานวรรณกรรม

เราคงจะต้องทำความเข้าใจกันก่อนว่า ศิลปะ และวรรณกรรม ไม่ใช่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ทั้งหมด ไม่ใช่สิ่งที่จะนำมาใช้เป็นข้อมูลบริสุทธิ์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องต่าง ๆ ได้โดยตรง แต่เราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ศิลปะแนวต่าง ๆ ตลอดจนถึงวรรณกรรมเป็นการสะท้อนแนวความคิดสภาพจิตใจ และความรู้สึกของคนในแต่ละยุคสมัยในแต่ละสังคม และวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี แสดงให้เห็นถึงรายละเอียดบางอย่างที่เราสามารถสัมผัสและเรียนรู้ได้อย่างที่ไม่อาจพบได้ในตำราประวัติศาสตร์หรือตำราวิชาการเล่มใด

นอกจากนี้ยังเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่างานศิลปะเป็นการแสดงออกถึงพัฒนาการสูงสุดทางวัฒนธรรมในแต่ละสังคมในแต่ละยุคสมัย

ในการบรรยายนี้เราจะไม่พูดถึงรายละเอียดของศิลปะแขนงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในเชิงศิลปะ หรือประวัติศาสตร์ แต่จะพยายามนำเสนอตัวอย่างและประเด็นต่าง ๆ ที่จะทำให้มองเห็นพัฒนาการบทบาทของศิลปะในสังคม ตลอดจนพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของศิลปะกับระบบอื่น ๆ ในสังคมสมัยใหม่

ในช่วงแรกนี้เราจะมามองความเปลี่ยนแปลงของศิลปะจากแบบเก่ามาเป็นศิลปะแบบใหม่ ซึ่งจะพิจารณาในด้านของความเปลี่ยนแปลง ที่มา รูปแบบ เนื้อหา และบทบาทของศิลปะในยุคต่าง ๆ ที่พัฒนา มาจนเป็นศิลปะสมัยใหม่ที่เราเห็นกันอยู่ในสังคมปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงอย่างแรกที่จะพูดถึงก็คือการเปลี่ยนไปของที่มาหรือต้นกำเนิดของศิลปะ เมื่อพูดถึงการเกิดของงานศิลปะนั้น อาจกล่าวได้ว่า แนวโน้มของงานศิลปะในแต่ละยุคสมัยได้ถูกกำหนดโดยกลุ่มผู้มีอำนาจทางสังคมและการเมืองในช่วงเวลานั้น ๆ เช่น ในสมัยก่อนองค์การทางศาสนา และราชสำนักคือผู้มีอำนาจสูงสุดในสังคมได้มีบทบาทในการให้การสนับสนุนแก่ศิลปิน และในขณะเดียวกันก็ใช้งานศิลปะเพื่อขยายบทบาทความสำคัญของตนเองด้วย เราจึงได้เห็นปราสาท ราชวัง วัด

วาอาราม ของศาสนาต่าง ๆ เป็นสถาปัตยกรรมที่งดงามยิ่งใหญ่มากจนถึงวันนี้ ในยุคกลางและต่อมาจนถึง คริสตศตวรรษที่ 17 - 18 นั้น แม้แต่ดนตรีและการละครก็มักจะต้องเป็นไปเพื่อรับใช้สถาบันดังกล่าว อย่างเช่นบรรดาเพลงของ Johann Sebaastian Bach ซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วงแรกของศตวรรษที่ 18 ส่วนหนึ่ง ก็เป็นเพลงที่ใช้บรรเลงในโอกาสงานฉลองต่าง ๆ ของโบสถ์คริสต์ศาสนา หรือในช่วงที่องค์กรทางศาสนา สายคาทอลิก และโปรเตสแตนต์ก็ต่อสู้เพื่อชิงความเป็นใหญ่กันนั้น ทั้ง 2 ฝ่ายก็ได้ใช้ละครเป็นสื่อสำคัญ ในการเผยแพร่ความเชื่อของตน แต่พอมาถึงปลายคริสตศตวรรษที่ 18 ต่อกับต้นศตวรรษที่ 19 นักแต่ง เพลงอย่าง Beethoven ก็แต่งเพลงที่มีท่วงทำนองเข้าถึงคนกลุ่มใหญ่ ซึ่งก็คือกลุ่มชนชั้นกลางที่เริ่มมี บทบาทมากขึ้นในสังคมขณะนั้น

พอมาถึงสมัยใหม่นี้ การเกิดของศิลปะจะมีลักษณะที่เปลี่ยนไปมา เมื่อคนเราอยู่ในวัฒนธรรม- มวลชน ศิลปะก็ย่อมเกิดจาก "มวลชน" และมีบทบาทต่อประชาชนส่วนใหญ่มากขึ้น เช่น ในทาง สถาปัตยกรรม เราก็จะเริ่มรู้จักสิ่งก่อสร้างที่สวยงามมีลักษณะพิเศษที่มีได้เป็นการสร้างขึ้นเพื่อสถาบันใด สถาบันหนึ่งอีกต่อไป แต่จะสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยของคนทั่วไป หรือเพื่อธุรกิจ ยกตัวอย่างเช่น ตึก เอมไพร์สเตท ซึ่งเป็นอาคารสำนักงานที่สร้างขึ้นตั้งแต่ปี 1931 ก็กลายมาเป็นสิ่งมหัศจรรย์สิ่งหนึ่งของโลก อยู่นานในฐานะตึกที่สูงที่สุดในโลก เทียบเท่ากับกำแพงเมืองจีน หรือ ทักษมาฮาล จนถึงปี 1970 จึงได้มี อาคารอื่น ๆ ที่สูงกว่าเกิดขึ้น

ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานศิลปะก็คือ การเกิดขึ้นของแนว ดนตรี Jazz และ Blues ซึ่งเกิดขึ้นในกลุ่มชาวอาฟริกันผิวดำ ซึ่งแต่เดิมถูกนำมาเป็นทาสใช้แรงงานในทวีป อเมริกาเหนือ เป็นการประยุกต์ดนตรีพื้นเมืองอาฟริกันกับดนตรีตะวันตก ในตอนต้นแสดงถึงความรู้สึก ประท้วงถึงความไม่เท่าเทียมกันในสังคม โดยเฉพาะการกดขี่ทางเชื้อชาติและการเหยียดผิว ดนตรีแนวนี้ เริ่มต้นขึ้นในตอนปลายของสงครามโลกครั้งที่ 1 ในหมู่ชนผิวดำในสหรัฐอเมริกา แล้วก็ได้ขยายวงกว้างและ ได้รับการพัฒนาไปในกลุ่มต่าง ๆ จนกลายเป็นแนวทางที่หลากหลายและเป็น "สากล" เป็นแบบอย่างของ ดนตรีแทบทุกแนวในคริสตศตวรรษที่ 20 นี้

ดังนั้นจึงพอจะเห็นเป็นแนวคิดได้ว่า ศิลปกรรมสมัยใหม่ไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นมาจากชนชั้นนำใน สังคมอีกต่อไป แต่เป็นการสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาโดยกลุ่มต่าง ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องถูกจำกัดด้วยวัย ด้วยชน ชั้น ด้วยระดับความรู้ หรือผลประโยชน์ใด ๆ

ต่อจากนี้เราจะมาพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบและเนื้อหาของงานศิลปะ

ความจริงแล้วเราไม่สามารถพิจารณารูปแบบของงานศิลปะได้โดยไม่เข้าใจว่าภายใต้รูปแบบนั้น ๆ ผู้สร้างงานต้องการสื่อเนื้อหาอะไร

เมื่อพูดถึงศิลปะสมัยใหม่ ในที่นี้เราคงจะหมายถึงศิลปะในช่วงศตวรรษที่ 20 นี้ ซึ่งจะแตกต่างไป อย่างเห็นได้ชัดจากศิลปะในรุ่นก่อน ๆ ทั้งในเรื่องรูปแบบและเนื้อหา โดยเริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงนี้มา

ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 แล้ว นั่นก็คือศิลปะ Impressionism ตอนปลาย

ที่กล่าวว่า "สมัยใหม่" นั้น ก็เพราะว่างานของศิลปินยุค Impressionism ตอนปลายนี้จะไม่ได้แสดงรายละเอียดต่าง ๆ ของสิ่งที่เขาต้องการนำเสนออย่างที่เป็นมาในยุค Realism และ Naturalism ทั่วไป แล้วงานที่เราเรียกว่าศิลปะสมัยใหม่นั้นก็คืองานที่ต่อต้านแนวการนำเสนอของศิลปะทั้ง 2 แนวดังกล่าวที่มักจะเสนอรายละเอียดที่เหมือนจริง ไม่ว่าจะเป็นภาพทิวทัศน์ ภาพคน ตลอดจนพวกรูปปั้น รูปแกะสลักต่าง ๆ ไปจนถึงแนวการบรรยายสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นคนและธรรมชาติในงานวรรณกรรม

จะเห็นได้ว่างานจิตรกรรมในสมัย Realism และ Naturalism นี้ เป็นงานที่แสดงออกถึงความจริงถึงธรรมชาติ ซึ่งก็ตรงกับศัพท์ "Real" และ "Nature" ภาพต่าง ๆ นี้จะแสดงรายละเอียดของคนและธรรมชาติอย่างแทบจะไม่ผิดเพี้ยน ภาพเหมือนจริงเช่นนี้เป็นที่นิยมอยู่นานในโลกตะวันตก และจิตรกรไทยยุคหนึ่งก็ได้ใช้การถ่ายทอดแบบนี้เช่นกัน ซึ่งการเขียนภาพแบบนี้อาจมองได้ว่าเป็นการ "เลียนแบบ" คือเริ่มต้นจากการเลียนแบบธรรมชาติ แล้วก็จะเลียนแบบกันเองออกมาในลักษณะใกล้เคียงกัน

ต่อมาก็เริ่มการเปลี่ยนแปลงเมื่อศิลปินกลุ่มหนึ่งเริ่มต้นสร้างงานในลักษณะที่แสดงสิ่งที่ "ประทับใจ" ตนออกมาเป็นกลุ่มที่เรียกกันว่า Impressionism กลุ่มนี้ส่วนใหญ่ก็ยังคงวาดภาพธรรมชาติ ภาพคนในธรรมชาติ แต่วาดจากมุมมองของตนเองเป็นความรู้สึกส่วนตัวที่มีต่อสิ่งนั้น ๆ ภาพที่ออกมาจึงมีทั้งนุ่มนวลและรุนแรง รายละเอียดจะเริ่มลดลง จะมีการใช้เทคนิคกับแปรงทาสีหรือพู่กันมากขึ้น ในที่นี้ก็ได้นำเอาภาพที่มีชื่อเสียงของ Van Gogh มาให้ดูคือภาพ Cypress คือต้นสนประเภทหนึ่ง และภาพที่เป็นที่รู้จักดีที่สุดในโลกก็ว่าได้ คือภาพดอกทานตะวัน ส่วนอีกภาพหนึ่ง คือภาพหนึ่งในชุดที่เป็นที่รู้จักกันดีของ Gauguin คือภาพสาวทะเลใต้

จุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงอยู่ที่งานของกลุ่ม Expressionism งานสร้างสรรค์ศิลปะในยุคนี้ (ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม) มักจะมีรูปแบบที่เกินจริง ทิวทัศน์สภาพแวดล้อมโดยเฉพาะเมืองใหญ่ วัตถุต่าง ๆ ตลอดจนผู้คนจะถูกนำเสนออย่างผิดแผกไปจากรูปแบบปกติ เป็นการทำให้บิดเบือนน่าเกลียดน่ากลัวใช้สีสีรุนแรง ในงานวรรณกรรมก็จะเล่าถึงสภาพอันเลวร้ายของสังคม ความรู้สึกกดดันและความกลัวของผู้คนในสังคมนั้น นอกจากนี้ทั้งในงานประภาพทัศนศิลป์และวรรณกรรมยังเน้นถึงความโหดร้ายและการคุมคามของสงครามโลกครั้งที่ 1

นับแต่นี้มางานศิลปะก็เริ่มเปลี่ยนไปอย่างมาก ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือการเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอจากที่เป็นรูปธรรมในลักษณะเหมือนจริง กลายมาเป็นการนำเสนอในเชิงนามธรรมที่ต้องการ การตีความอย่างลึกซึ้ง มีลักษณะรูปทรงเรขาคณิต ใช้เส้นสายสื่อความคิด อารมณ์ ความรู้สึกมากขึ้น เช่น แนวศิลปะแบบ Cubism หรือ Fauvism ในงานนี้ก็จะมียุทธง่าย ๆ ในเส้นสายภายนอกโดยไม่มีรายละเอียดต่าง ๆ จิตรกรที่มีชื่อเสียงมากในระยะแรกของแนวทางสมัยใหม่นี้ก็คือ Picasso ซึ่งให้รูปทรง

เราคาดนิตผสมกับรูปแบบที่บิดเบือนไปแล้วของสิ่งต่าง ๆ แสดงความคิดและความรู้สึกที่มีต่อสังคมโลก ในช่วงเวลา นับแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 มาจนถึงทศวรรษที่ 70 ของคริสต์ศตวรรษที่ 20 นี้

ศิลปะสมัยใหม่ที่กล่าวมาแล้วตลอดจนที่จะพัฒนาไปจนเป็น Pop-art หรือ Op-Art นั้น ล้วนสะท้อนถึงความรู้สึกสับสนไม่แน่ใจ ความกลัว และความไม่พอใจของผู้คนในสังคมอุตสาหกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างในแง่การสร้างสรรค ก็คืองานศิลปะสมัยใหม่ จะมีชิ้นงานที่เป็นแขนงใด แขนงหนึ่งโดยเฉพาะ แต่จะเป็นไปในลักษณะที่เรียกกันว่า "สื่อผสม" คือมีการนำเทคนิคและวัสดุที่เกิดจาก เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ผสมผสานกับเทคนิคที่ใช้กันมาแต่เดิม เช่นนี้มีการใช้โลหะและพลาสติกที่มี รูปร่างต่าง ๆ มาประกอบกับภาพวาด ภาพปั้น รูปหล่อโลหะ หรืองานฝีมืออื่น ๆ

นับแต่ช่วงกลางของคริสต์ศตวรรษที่ 20 มา นี้ เมื่อเทคนิคการถ่ายภาพพัฒนาขึ้นมา ก็มีการใช้ เทคนิคนี้มาสร้างงานศิลปะด้วยเช่นกัน ศิลปะการถ่ายภาพนี้เข้ามาแทนที่งานจิตรกรรมเหมือนจริงและทำ ได้ดีกว่า และในที่สุดก็กลายเป็นทั้งงานศิลปะในตัวเอง และได้ถูกนำไปประกอบงานแบบสื่อผสมที่พูดถึง มาแล้วด้วย ในระยะหลังนี้ จะพบว่างานศิลปะภาพถ่ายมีแนวโน้มจะพัฒนาไปในแนวมธรรม หรือแนว เหนือจริงเช่นเดียวกับในงานแขนงอื่น ๆ

การผสมผสาน มิใช่จะมีขึ้นในระหว่างศิลปะบริสุทธิ์แขนงต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังการผสมผสานกัน ระหว่างทัศนศิลป์กับวรรณศิลป์ คือใช้ตัวอักษร หรือคำประพันธ์สั้น ๆ มาใส่ในภาพวาดหรือภาพพิมพ์หรือ ในการสร้างงานวรรณกรรมก็จะออกมาในลักษณะที่อาศัยรูปแบบที่มองเป็นทัศนศิลป์ เป็นการลด ความสำคัญของภาษาในฐานะที่เป็นสื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นการปฏิเสธทั้งความหมายและ บทบาทของสิ่งต่าง ๆ โดยสิ้นเชิง แสดงถึงความเสื่อมสลายทางวัฒนธรรม แนวทางศิลปะแบบนี้เริ่มต้นมา ด้วยแนว Dadaism และต่อด้วย Surrealism ซึ่งดำเนินไปในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 1 จนถึงต้น สงครามโลกครั้งที่ 2

การเปลี่ยนแปลงสังคมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม มีการค้นพบเทคโนโลยีใหม่ ๆ จนมาเป็นสังคม ข่าวสารหรือที่เรียกว่าสังคมสารสนเทศนั้น ทำให้โลกของเราแคบลงเพราะการติดต่อสื่อสารเป็นไป โดยสะดวกและรวดเร็ว ศิลปะสมัยใหม่จึงมีลักษณะเป็นสากลมากขึ้น พุดอีกอย่างหนึ่งก็คือลดลักษณะ ประจำชาติลงไป ในศิลปะตะวันตกก็มีการรับเอาศิลปะตะวันออกเข้าไป และในทำนองเดียวกัน ประเทศ ในซีกโลกตะวันออกก็รับเอาประเพณีทางศิลปะแบบตะวันตกทั้งจากยุโรปและอเมริกาเข้าไปใช้ในการสร้า งาน

ศิลปะของตน ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมมากขึ้น ในงานวรรณกรรมตะวันตกจะพบว่าไม่น้อย ที่นำเสนอภาพ และแนวความคิดเชิงปรัชญาตะวันออก ไม่ว่าจะ เป็นแนวคิดแบบจีนหรือแบบ อินเดีย ในขณะที่ประเทศต่าง ๆ แถบซีกโลกตะวันออกก็เริ่มรับเอาเทคนิคการเขียนและแนวคิดแบบ

ตะวันตกเข้ามา

ในเรื่องของการผสมผสานในลักษณะต่าง ๆ นี้จะเห็นได้ชัดอีกด้านหนึ่ง คือในงานนาฏกรรมและการละคร โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้วต่อเนื่องมาจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 เวทีละครก็เริ่มเสนอปัญหาสังคมเช่นเดียวกับศิลปะแขนงอื่น ๆ บนเวทีมักจะจัดให้มีลักษณะค่อนข้างเป็นนามธรรมในบทละครไม่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับฉากหรือภาพบนเวทีมากนัก เราจะไม่ได้เห็นห้องที่ตกแต่งด้วยเครื่องเรือนสมบูรณ์แบบบนเวทีอีกแล้ว แต่อาจจะได้เห็นเพียงเวทีโล่ง ๆ กับม่านี่งกลม ๆ สัก 2-3 ตัวแทน หรือเวทีที่มีองค์ประกอบแปลก ๆ ทั้งผู้ทำละครและผู้ชมจะต้องใช้จินตนาการของตนเองมากขึ้นในการดูละคร

ละครสมัยใหม่โดยเฉพาะละครแบบแอบเสิร์ด (Absurd Drama) นั้น ต้องการสื่อให้เห็นถึงความไร้สาระของการมีชีวิตอยู่ ความว่างเปล่าของสังคม ความไร้ซึ่งประสิทธิภาพในการสื่อความของภาษา ซึ่งนำไปสู่ความกลัวและความไม่แน่ใจของผู้คนในสังคม นักเขียนบทละครแนวนี้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีที่สุดก็คือ Samuel Beckett โดยบทละครที่ขึ้นชื่อที่สุดก็คือเรื่อง "Waiting for Godot" ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1952 ได้รับการแปลจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสไปเป็นภาษาต่าง ๆ มากมาย ตลอดเรื่องนี้ผู้ชมจะได้ชมพฤติกรรมและได้ฟังบทสนทนา ซึ่งทั้งนำหัวเราะ และน่าสมเพชพร้อมกันไป เป็นความไร้สาระของคนที่กำลังคอยคนคนหนึ่ง ซึ่งก็ไม่ว่าจะมาหรือไม่มา

ละครแบบแอบเสิร์ดนี้ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของการละครสมัยใหม่ที่พัฒนามาจนถึงปัจจุบันนี้

เมื่อพูดถึงความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบละคร ก็จำเป็นต้องพูดถึงนักเขียนเยอรมันคนหนึ่ง คือ Bertolt Brecht (นับแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 มาจนถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2) เขาได้นำเสนอเทคนิคใหม่ที่ตั้งใจทำให้คนดูรู้สึกตัวเองอยู่ตลอดเวลาว่ากำลังชมละครอยู่ Brecht ไม่ต้องการให้ผู้ชมซาบซึ้งคล้อยตามตัวละครอย่างลึกซึ้ง แต่ต้องการให้เฝ้าดูและสร้างความคิดวิพากษ์วิจารณ์ต่อสิ่งที่ได้ชม จึงมักจะมีผู้แสดงที่หันหน้ามาพูดกับผู้ชม หรือมีตัวละคร หรือ Chorus ที่ทำหน้าที่เป็นผู้เล่าออกมาเปลี่ยนอารมณ์ของผู้ชมเป็นระยะ ๆ ความจริงเทคนิคนี้ละครไทยก็ใช้กันอยู่ แต่มิใช่เพื่อวัตถุประสงค์เดียวกัน สำหรับละครตะวันตกแล้ว เทคนิคของ Brecht จัดว่าใหม่ นอกจากนี้ในบทละครหลายเรื่องของ Brecht เขาได้ใช้ตัวละครและเทคนิคการแสดงบางอย่างของจีน และญี่ปุ่นเข้าไปแทรกไว้ด้วยบทละครของ Brecht ที่มีมากมายนั้น ได้มีการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ มากมาย และมีการนำออกแสดงตามที่ต่าง ๆ ทั่วโลกจนถึงปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะเป็โลกตะวันตกหรือโลกตะวันออกรวมทั้งในประเทศไทยด้วย แม้ว่าเขาจะเสียชีวิตไปเกือบ 40 ปี แล้วก็ตาม

นอกเหนือจากบทละครแล้ว ในงานวรรณกรรมประเภทอื่นก็มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก โดยเฉพาะในเรื่องของรูปแบบ โดยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้เองที่วรรณกรรมประเภทเรื่องสั้น ซึ่งกำเนิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาได้แพร่หลายเข้าสู่ยุโรป และในที่สุดก็ได้ต่อมาถึงซีกโลกตะวันออก มาเป็นที่นิยม

แทนที่วรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ที่เคยเป็นธรรมเนียมนิยมกันมาก่อนหน้านั้น ทั้งนี้คงเป็นเพราะเรื่องสั้นสามารถเสนอปัญหา หรือความรู้สึกต่าง ๆ ได้อย่างกระชับ แต่ชัดเจนกินใจด้วยเทคนิคการใช้ภาษาแบบใหม่ ๆ เช่นเดียวกับงานประเภทวีนิพนธ์ ซึ่งไม่ยึดถือรูปแบบและกฎเกณฑ์เก่า ๆ อีกต่อไป รวมไปถึงงานด้านนวนิยายซึ่งดูเผิน ๆ ยังคงรูปแบบเดิม แต่เทคนิคในการนำเสนอได้เปลี่ยนไปมาก จริงอยู่ว่ายังมีการเขียนนวนิยายสะท้อนสังคมแนวเหมือนจริงอยู่ แต่ก็ยังมีนักเขียนสมัยใหม่จำนวนไม่น้อยพยายามสะท้อนความจริงเหล่านั้นออกมาในรูปแบบที่เป็นนามธรรมหรือเหนือจริง ใช้ภาษาและเทคนิคที่ทำให้เกิดความไม่ต่อเนื่องทางความคิด แสดงให้เห็นถึงช่องว่างในลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ระหว่างผู้คนในสังคมที่เจริญด้วยเทคโนโลยีสูงสุดในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีงานวรรณกรรมอีกประเภทหนึ่งซึ่งสะท้อนความเจริญทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีโดยตรง นั่นก็คือนวนิยายวิทยาศาสตร์ ซึ่งเมื่อรวมกับเทคนิคภาพยนตร์ก็จะเกิดเป็นภาพยนตร์เชิงวิทยาศาสตร์ สงครามอวกาศต่าง ๆ นั่นเอง

ท้ายที่สุดนี้ขอสรุปอย่างสั้น ๆ ว่า ศิลปะทุกแขนงเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ และได้สะท้อนประเด็นต่าง ๆ นั้นดังกล่าวผ่านความคิดความรู้สึกของปัจเจกบุคคลในลักษณะที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกสมัยใหม่ที่มีความหลากหลายในเชิงความคิด และเงื่อนไขทางสังคมสูงสุดทำให้เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ที่จะสรุปแนวทางศิลปะสมัยใหม่ให้เป็นไปทางใดทางหนึ่งอย่างเด่นชัด จึงได้แต่ยกตัวอย่างมาพอเป็นแนวทางที่ผู้สนใจศึกษาจะไปค้นคว้ากันเองต่อไป